

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар идрокининг салбий хусусияти объектларни бир-биридан фарқлашдаги заифликдир. Улар кўпинча ўрганиладиган материални ноаниқ, ҳатто, нотўғри идрок қиладилар, бунинг оқибатида айнан ўхшаш ҳарфлар, сўзлар, нарсалар тасвири, шакли, фазовий жойлашувининг фарқини тўла тасаввур қила олмайдилар. Масалан, «к» билан «қ» ҳарфларини, «ўқиш» билан «ўқиш» сўзларини «айлана» билан «доира» шакллари, «кесма» билан «тўғри чизик» аломатларини бир-биридан фарқламайдилар. Баъзан эса улар катталарнинг идрок кўлами қамраб олмайдиган нарсаларни пайқайдилар.

Кичик мактаб ёшидаги ўқувчилар идрокининг яна бир хусусияти хилма - хил, ёрқин бўёқлар, яққол тасвир ва хис-туйғуси бойлигидир. Шунинг учун улар аввало ёрқин хис-туйғу уйғотадиган нарса ва ҳодисаларни идрок қиладилар. Ана шу сабабли рамзий ва шартли белгилар, чизмалар, геометрик шаклга кўра, жонли «жозибатор» тасвирлар ёрқин хис-туйғу тарзида акс этади.

Психологлар томонидан тафаккур ижодкорлигининг шаклланиш усули, йўллари кўрсатилган. Психологларнинг фикрлари, нуқтаи назарда умумийлик, ўхшашлик анчани ташкил қилади. Жумладан, кўпчилик психолог-олимлар биринчи босқич сифатида куйидагиларни кўрсатадилар:

- ушбу жараёнга тайёргарлик босқичи,
- муаммо, фикр пайдо бўлишини тушуниб етмоқлик,

Адабиётлар

1. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. 1997, 7- б.
2. Ахмедова Ш. Бошланғич синф ўқувчиларининг ижодкорлиги. Сборник научных трудов: Формирование гармонично развитого поколения в современных условиях. -Тошкент: 2012, 73-79-б.
3. Мусурмонов Р. Педагогик тажриба-синов ишларини жорий этиш механизмлари. -Тошкент: 2013, 28-б.
4. Фридман Л.М. Психология детей и подростков. Справочник для учителей и воспитателей. -Москва: Издательство Института психиатрии. 2003. -С.80.

РЕЗЮМЕ

Мақола таълимнинг бошланғич босқичидаги ўқувчиларнинг психологик хусусиятларини ривожлантиришга бағишланган. Унда муаллифлар ўқувчиларга шахсий ёндашишга алоҳида эътибор берган ва унинг таъсирини бошланғич синф ўқувчиларини коллектив тарбиялашда топади. Бошланғич синф ўқувчиларига уларнинг тенгдошлари олдида шахсий ёндашиш ҳар бирида ўзини англаш ва фуқаролик туйғуларини тарбиялайди.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящается вопросу развития психологических особенностей учащихся на начальной стадии обучения. В ней авторы уделяют особое внимание на личностный подход к учащимся и находит его особое влияние при коллективном воспитании младшеклассников. Личностный подход к младшеклассникам при их сверстниках воспитывает в них дух самосознания целеустремлённость и чувство гражданственности.

SUMMARY

The article deals with the issues of developing psychological peculiarities of pupils of primary classes. The author pays a particular attention to the individual approach to the upbringing of pupils and its influence on the collective education of young learners. The individual approach to every child among his/her classmates makes it possible to educate in him self - consciousness, striving for the purpose and a sense of citizenship.

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ Йўналиши бўйича ИҚТИДОРЛИ ТАЛАБАЛАРНИ ТАНЛАШ ВА ЎҚУВ-БИЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МУАММОЛАРИ

Т.Э.Делов – ассистент ўқитувчи

Муҳаммад ал-Хоразмий номидаги Тошкент ахборот технологиялари университети

Таянч сўзлар: иқтидорли талаба, ўқувчиларни қўллаб-қувватлаш, ўқув – тарбия жараёни, педагогик фасилитатсия, педагогик технология, психологик ва индивидуал сифатлар, халқаро тажриба, ахборот технологиялари йўналишида ихтидорли талаба.

Ключевые слова: одарённый студент, поддержка студентов, образовательный процесс, педагогическое содействие, педагогические технологии, психологические и индивидуальные качества, международный опыт, талантливый студент в области информационных технологий.

Key words: gifted students, student support, educational process, pedagogical assistance, pedagogical technologies, psychological and individual qualities, international experience, talented student in the field of information technologies.

Ҳозирги кунда замонавий ахборот-коммуникация технологиялари Республикаларимизнинг деярли барча соҳаларини кенг қамраб олиши натижасида улардан самарали фойдаланишни тақозо этади. Йилдан-йилга ахборот-коммуникация технологиялари ривожланиб, мукаммаллашиб бормоқда. Ҳозирги замонавий ахборот-коммуникация технологиялари бўйича билимларига эга бўлиш зарурий талабга айланди. Бунга сабаб ахборот маҳоратига эга бўлган кадрларга талабнинг кундан-кунга ортиб бораётганлигидир.

- атроф-муҳит, ахборотларини идрок этиш,
- масалани шакллантириш учун масала қўйиш, кечаклар маълумот тўплаш, кўникма, малакалар,
- визуал тафаккур (кўз билан қабул қилинадиган) образини яратиш, бунда визуал (абстракт) тафаккур ва амалиёт ўртасидаги боғлиқлик.

Ушбу таснифдан кўриниб турибдики, тафаккур ижодкорлигининг биринчи босқичи фаолиятнинг икки жараёнини ўзида мужассамлашти-идрок ҳамда фикр туғилиши [4].

Маълумки, ўқувчиларнинг психологик хусусиятлари ҳар хил бўлиб, бир ўқувчига муваффақият билан қўлланган тарбиявий таъсир воситаси бошқа бирига қўлланилганда кутилган натижани бермаслиги мумкин. Тарбиявий тадбирлар ўқувчиларга яқкама-яқка ёндашиб амалга оширилса, яхшироқ самарага эришилиши, шубҳасиздир.

Хулоса қилиб айтиладиган бўлсак, таълим жараёнида кичик мактаб ёшидаги бошланғич синф ўқувчиларининг индивидуал-психологик хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамият касб этади. Уларда кечаётган психологик ҳолатлар, шахсий психик хусусиятлар ва психик билиш жараёнларининг ўзгаришларини ҳисобга олган ҳолда дарсларни ташкил этиш бошланғич таълим ўқитувчисининг асосий вазифаси эканлигини англамоғимиз зарур. Шунинг билан бирга юқорида кўрсатилган нутқ жараёнининг барча турдаги камчиликларида ўз мутахассисларига барвақт топширишлари, эртароқ шуғулланишлари самарали фойда беради.

Бу борада Республикаларимиз Биринчи Президенти шундай деган эди: «Буюк мақсадларимизга, эзгу ниятларимизга эришимиз, жамиятимизнинг янгилиниши, ҳаётимиз тараққиёти ва истиқболи, амалга оширилаётган ислохотларимиз ва режаларимизнинг самарали тақдир, авваламбор, давр талабларига жавоб берадиган юқори малакали, онгли, тафаккурга эга бўлган мутахассис кадрлар тайёрлаш муаммоси билан боғлиқ».

Олий таълим муассасаларининг долзарб муаммо-

ларидан бири биринчи курс талабаларининг билиш даражасининг пастлиги, уларнинг кўпчилиги умумтаълим маҳорати, мустақил иш қобилиятлари, интеллектуал фаолиятни шакллантириш ва коммуникатив маданиятнинг етарли даражада ривожланмаганлигидир. Шунинг учун, бу мақсадга эришиш йўлида қатъиятли шахсни шакллантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилувчи мустақил изланиши, талабаларни уни амалга оширишнинг оқилона ва самарали усулларига ўргатиш муҳимдир. Муаммонинг ўрганиш даражаси талабаларга ахборот технологиялари йўналишида касбий тайёргарликни шакллантиришнинг тизимли ёндашуви бўлиб, у кўплаб етукликларни шакллантиришни таъминлайди. Ушбу ёндашув таълим тизимини мунтазам равишда ташкил этишга асосланган бўлиб, унда интизомларнинг интеграцияси амалга оширилади, аниқ мақсадлар ва вазифалар келажак мутахассиснинг касбий фазилятларини шакллантиришга имкон беради, бу эса уни йўналтирилган саноатни ривожлантириш истикболларини ҳисобга олади.

Унинг рақобатбардошлиги, иш билан таъминлаш истикболлари катта даражада мураккаб муаммоларни ҳал қилиш қобилиятига ва хоҳишларига боғлиқ бўлади.

Бунинг учун мавжуд ёндашувларни бартараф этиш мақсадга мувофиқ ва ғайратли ҳаракат интеллектуал ва ижодий шахсий, истеъдодли, иқтидорли, келажакдаги ўқитувчилар, бакалавр ва магистрлар шахсий сифатлари ҳоким одат ва тасаввурларни бартараф қилиш учун катта ва кучли саъй-ҳаракатларини талаб қилади.

Жаҳон таълими тизимида ўтган асрнинг етмишинчи йилларидан бошлаб, табақалаштирилган таълимни йўлга қўйишга алоҳида эътибор қаратилди. Бунинг бойси таълим жараёнида тақдим этилаётган ўқув материалларининг ўқувчилар томонидан бирдек ўзлаштирилмаслигидир.

Ўқувчиларнинг психологик ва индивидуал сифатлари даражасининг бир хил эмаслиги, уларнинг айримлари томонидан жуда тез ўзлаштирилаётган ўқув материалнинг баъзи ўқувчилар томонидан қийин ўзлаштирилаётганлиги, бунинг натижасида қобилиятли ўқувчилар вақтларининг самарасиз сарфланиши уларни табақалаштирилган ҳолда ўқитилиши мақсадга мувофиқ эканлигини кўрсатди.

Иқтидорли талабаларни аниқлаш - муайян ўқувчининг ривожланишини таҳлил қилиш билан боғлиқ бўлган узок жараён. Бир марталик тест синовлари орқали иқтидорни самарали аниқлаш мумкин эмас.

Шунинг учун иқтидорли талабаларнинг бир марталик танлови ўрнига, махсус тайёргарликда ўқитиш жараёнида босқичма-босқич, тер тўқишга ҳаракат қилиш, шахсийлаштирилган таълим жараёнида касбий ўзини ўзи бошқариш мустақил таълимни ривожлантириш, талабаларнинг мустақил ишини ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Иқтидорли талабаларни аниқлаш муаммолари мураккаб ва юқори малакали ўқитувчиларни жалб қилишни талаб қилади. Иқтидор мезонлари бир марта ва умуман белгиланмаслигини ёдда тутиш керак. Ҳозирги вақтда ахборот технологияларига асосланган олий таълим муассасалари битирувчилари учун янги мактабларда ўқитувчилар учун талаблар ўсиб бормоқда.

Иқтидорли бўлиш муаммоси ҳозирда жуда муҳим аҳамиятга эга. Бу, биринчи навбатда, жамиятнинг ғайриоддий ижодий шахсга бўлган эҳтиёжига боғлиқ. Замонавий атроф-муҳитнинг ноаниқлиги нафақат инсоннинг юқори фаоллигини, балки унинг маҳоратини, ностандарт хатти-ҳаракатини ҳам талаб қилади.

Иқтидорли ва истеъдодли талабаларни эрта аниқлаш, таълим ва тарбия бериш таълим тизимини такомиллаштиришнинг асосий вазифаларидан биридир.

Бироқ, ноанъанавий хулқ-атвор ва фикрлашни намойиш қилувчи талабалар билан ишлаш учун ўқитувчиларни ўз фанларини ўқитишларининг етарли даражада психологик даражаси уларнинг шахсий фазилятларини ва барча фаолиятларини кам баҳолайди. Истеъдодли талабанинг ижодий фикрлаши одатда меъёрдан ёки негативизмдан ажралиш сифатида кўрилади. Дунёнинг кўплаб мамлакатларида олиб борилган тажрибалар таълим тизимини қайта тиклаш, ўқитувчининг истеъдодли талабага бўлган муносабатини ўзгартириш, унинг истеъдодларини тўсиб қўядиган тўсиқларни олиб ташлаш қанчалик қийин эканлигини кўрсатди.

Иқтидорли талабалар катта ёшдагиларнинг ёрдамига муҳтож эмас, деган фикр бор. Бироқ, шахсий хусусиятларга кўра, бундай талабалар ўз фаолиятларини, хулқ-атвори ва фикрлашларини баҳолашга нисбатан сезгир бўлиб, улар сезгир руҳсатларга нисбатан кўпроқ қабул қилади ҳамда, муносабатларни ва алоқаларни яхшироқ тушунади. Иқтидорли талаба нафақат ўзи, балки атрофидагилар учун ҳам танқидий муносабатга мойилдир. Шунинг учун иқтидорли талабалар билан ишлашда ўқитувчилар умумий ва танқидларга танқид қилишлари керак. Истеъдодли талабалар кўпинча оғзаки бўлмаган сигналларни бошқаларни рад этишнинг бир белгиси сифатида қабул қилишади. Натижада, бундай талаба чалғитадиган, безовталанмаган ва ҳар доим ҳамиша реакцияга тушадиган ҳиссиётни бериши мумкин. Улар учун стандарт талаблар йўқ (ҳар бир киши каби), улар учун конформист бўлиш қийин, айниқса, агар мавжуд меъёрлар ва қоидалар уларнинг манфаатларига зид бўлса мазмунсиз кўринади. Иқтидорли фарзанд учун, уни қабул қилиш ҳақидаги баёнот аргумент эмас. Бу қоида ким, қачон ва нима учун эканлигини ким билиши, тушуниши жуда муҳим.

Иқтидорли талабалар ўзларига жуда кўп талаб қўядилар, тез-тез ўзларини мақсадларига мослаша олмайди, бу эса ҳиссий ҳис-туйғуларга ва хатти-ҳаракатларнинг беқарорлашишига олиб келади. Кўп ҳолларда бу каби талабаларга камдан-кам бардошлик етарли даражада ривожланади. Бундай талабалар бошқа характерли хусусиятлари уларнинг "ижтимоий маъсулиятига" таъсир қилиб, "норозилик" позициясига таъсир қилади. Шу нуктаи назардан, бу позицияда ўзгаришларни излаш керак, биринчи навбатда, ўқитувчиларнинг иқтидорли талабалар билан ишлаши учун ўзларини тайёрлашига боғлиқдир.

Давлат миккиёсида ўқитувчилар малакасини ошириш ва турли хил ривожланиш, хулқ-атвор ва шахсий камчиликлари бўлган талабалар билан ишлаш муассасаларини очишда фаол иштирок этиши ҳар доим ғалати ва истеъдодли талабаларга нисбатан бефарқлик, ҳатто салбий муносабатлардан ҳайратда қоласиз. Нима учун камчиликлар, муаммолар, деярли шарафли гапириш қийинчиликлари ва муваффақиятлар ҳақида сукут сақлансин ва у ҳақида суҳбатлар нотўғри, номуссизлик даражасига кўтарилади? Бу ерда, албатта, ижтимоий ҳаётнинг шартларини таҳлил қилиш керак, чунки етарлича катта вақт оралиғида тарбия индивидуаллигини бартараф этиш йўлига ўтди. Янги технологияларнинг асри ноёб бўлишини талаб қилади, шунинг учун таълим тизими кўплаб инновацияларни ўзлаштира бошлади. Ушбу тизимнинг асосий йўналиши ўқитувчиси иқтидорли талабалар билан ишлаш учун

нафақат профессионал касби, балки шахсий хусусиятларига ҳам эга бўлиши керак.

Ўқитувчи ва талабанинг ўзаро таъсири одатда меъёрий-роли (объект-объект муносабатлари) га асосланган: "Талабам мен учун ишлашга келди, мен у билан ўқитувчи сифатида ишлайман". Иқтидорли талабалар учун ушбу услублар қабул қилинмайди. "Биз иккита одаммиз, Эр юзида иккита ноёб одамлар (мавзу-мавзу муносабатлари) бирга кашф этилиб, бу дунёни кашф этмоқдамиз."

Бунинг учун ўқитувчи ҳақиқатан ҳам ўзини мавзу деб билиши керак. Яна АА. Ухтомский бизнинг табиатимиз амалга оширилаётганини айтди, шунинг учун биз ўзимизни такомиллаштиришимиз ва ҳар қандай вақтда шахсий ўсишимиз учун ишлашимиз мумкин ва керак [3].

Биринчидан, ўқитувчи хатти-ҳаракатларда, фикрлашда, ҳиссий муносабатдаги мослашувчанлик каби сифатга эга бўлиши керак. Вазиятга ёки фаолият воситаларига, фикрлаш усулларига, хатти-ҳаракатларга тўғри келмайдиган вазиятларни осонликча тарқ этиши ва ўзгарувчан мақсадларни ва мафкуравий ва маънавий асослар билан турли вазиятларни ҳал қилиш учун янги, ўзига хос ёндашувларни ишлаб чиқиш ёки қабул қилиш имкониятига эга бўлиши керак.

Талабаларнинг ижодий салоҳиятини ривожлантиришга йўналтирилган ўқитувчи ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини фаоллаштириш, ўз-ўзига ишонч, ўзини ўзи ҳурмат қилиш истаги билан ажралиб туради. У жасур ва бақувват, экспериментга мойил бўлиб, ижодий услубга эга. Иқтидорли талабалар билан ишлаётган ўқитувчилар иш учун ички мотивга эга. Улар талабалар билан мулоқотда самарали бўлишди ва таъсири таълим орқали эмас (бажаринг ва қилманг), балки мақсадларингизни ва кичик ҳамкасбларингиз ижодкорликдаги ҳаётий мақсадлари ва қадриятларига трансляция қилиш орқали бўлади.

Ўқитувчининг касбий ва ижодий фаолиятини шакллантиришда икки томон алоҳида эътиборга эга: йўналишлар бўйича касбий таълим ва унинг шахсиятини ривожлантириш. Агар ўқитувчи профессионал тайёргарлик ҳақида фикр юритса ва давлат муассасалари бўлса, унда ҳар ким фикрларнинг шахсиятини ривожлантириш ҳақида жуда оз фикрга эга. Бироқ, профессионаллик ҳар доим индивидуал фазилатлар орқали амалга оширилади, бу эса инсоннинг ижодий салоҳиятини тўла рўёбга чиқаришга имкон беради. Шунинг учун келинг, ўзимизни севайлик ва ўз шахсийлигимиз ҳақида ғамхўрлик қилайлик.

Иқтидорли талабаларни ўқитишнинг энг қулай имкониятлари қуйидаги таълим турлари билан таъминланади:

Дифференциалларнинг фарқланиши. Мактаб турли хил қобилиятга эга бўлган талабалар учун параллеллар доирасида бир нечта дарсларни тақдим этади. Ушбу таълим шакли эрта ўсмирликдан (9-синфдан) умидвор бўлиб, ўсмирлик даврининг охирида муайян билим соҳасига доимий қизиқиш уйғотадиган иқтидорли талабалар учун айниқса аҳамиятлидир.

Бу таълим шакли мактабларда тақсимланган ва параллел ўрта махсус таълимини ҳам ўз ичига олади, унда (масалан, кимёвий-биологик, гуманитар ва физика-математика) кабилар кўпроқ иқтидорли талабалар ва оддий бўлмаган махсус синф (ёки синфлар) учун дарслари бор. Иқтидорли талабаларни ўқитиш (субъектларнинг чуқур ўтиши) бўйича ўқитиш жараёнини дифференциялаш асосида келажакдаги профессионал танловга йўналтирилган

индивидуал ёндашув талабларини ҳисобга олган ҳолда, турли хил мазмун ва иш услубларини қўллашни ўз ичига олади.

Параллелликларни қайта тузиш. Худди шу ёшдаги ўқувчилар ҳар бир фан учун шу каби имкониятларни ҳисобга оладиган гуруҳларга ажратилади. Бир ва ундан ортиқ бола одатдагидек айрим мавзуларда (масалан, математика ва физика) "ривожланган гуруҳ" ва бошқалар (масалан, гуманитар) билан шуғулланиши мумкин. Бу шуни кўрсатадики, бир хил мавзулардаги тадқиқотнинг барча параллелларида бир вақтнинг ўзида ва ҳар бир фан учун болалар янги шаклда гуруҳларга бўлинади.

Ушбу таълим шакли барча даражадаги талабалар учун фойдалидир. Шундай қилиб, иқтидорли болалар академик ютуқларни кучайтирмоқда, мактаб интизомларига бўлган муносабатни такомиллаштириш, ўз-ўзини ҳурмат қилишни кучайтирмоқда.

Қолган болалар, шунингдек, иқтидорли ўқувчиларга қараганда камроқ фарқ қилса-да, илмий ютуқларни қўпайтирадилар. Бундан ташқари, улар ўрганишга қизиқишни оширадилар. Болаларнинг турли гуруҳларга, бир хил ва иқтидорли болаларни ҳам, мактабдаги барча болаларни ҳам ижтимоийлашув жараёнига ижобий таъсир кўрсатадиган кенг камровли мулоқотни таъминлайди.

Ушбу турдаги таълимнинг мураккаблиги ташкилий жиҳатларга, хусусан, етарли миқдордаги ўқитувчилар ва мактаб муассасаларининг зарурлигига боғлиқ. Агар барча параллелликлар бир вақтнинг ўзида физика, кимё ва биология билан машғул бўлса, демак мактабда бир хил ўқитувчилар ва синфлар бўлиши керак, бу ерда тегишли синфларни ўтказиш мумкин.

Истеъдодли болалар гуруҳини параллел равишда танлаш. 5-8 нафар боланинг ҳар бири параллел равишда энг муваффақиятли ўқувчилар бўлишлари тахмин қилинмоқда, улар орасида синфлардан бирида жойлаштирилган, улар орасида 20 га яқин бошқа болалар ҳам бор.

Махсус ўқитилган ўқитувчи одатда ушбу синф билан ишлайди, бу эса иқтидорли гуруҳга мураккаб ва бой дастур ҳисобланади. Синфнинг асосий қисmini ва иқтидорли гуруҳларни ўқитиш параллел равишда олиб борилади, у турли вазифаларни ўз ичига олади. Ушбу таълим шакли, биринчи навбатда, иқтидорли болалар гуруҳининг илмий натижаларига ижобий таъсир кўрсатади.

Муқобил ўрганиш. Ушбу таълим шакли турли ёшдаги болаларни гуруҳлашни ўз ичига олади, лекин барча мактаб вақти учун эмас, балки иқтидорли болаларга тенгдошлари билан мулоқот қилиш имкониятини берадиган ва улар учун академик болалар ва тегишли таълим мазмуни жиҳатидан ўз тенг ҳуқуқларини топиш имконини берадиган қисми учун мўлжалланган.

Ушбу форма орқали талабалар мактаб кунининг бир қисмида ўрта мактабда иштирок этишлари мумкин. Энг табиий вариант - иқтидорли болаларга катта ёшдагилар билан мулоқотда бўлиш, бошқа барча мавзуларни ўз тенгдошлари билан муваффақиятли бажаришдир. Ўтган йил ёки бир неча йиллар давомида иқтидорли болалар ўзларининг танлаб олинган фанлар бўйича университет даражасида дарсларга киришлари керак.

Ушбу таълим шакли иқтидорли болаларнинг илмий қобилияти ва ижтимоий кўникмалари ва ўз-ўзини ҳурмат қилишига ижобий таъсир кўрсатади, чунки у истеъдодли болаларни ривожлантиришнинг ўзига хос хусусияти, масалан, диссенхрон (ноаник ривожланиш) ҳисобга олинади.

Шунга кўра, ўрганишнинг фарқланиши глобал эмас, фақат айрим танланган соҳада. Муаммонинг мураккаблиги мактаб шароитида ушбу турдаги таълимни амалга оширишдан иборат. Агар ушбу шакл мунтазам равишда татбиқ этилса, талабаларнинг индивидуал жадвалларини мувофиқлаштириш зарур бўлади. Ушбу таълим шакли иқтидорли болалар билан ишлашга ихтисослашган кичик хусусий мактаблар учун тавсия этилади.

Ҳар бир талаба гуруҳини камайитириш мажбурий дастурга ўтиш орқали таълимни бойитди. Бундай ҳолда иқтидорли болалар учун одатий синфларнинг бир қисми уларнинг билимга мос келадиган синфлар билан алмаштирилади. Ўқувчи кейинги қисмни ўзлаштиришга киришишдан олдин баҳоланади. Агар у юксак натижа кўрсатган бўлса, у мажбурий дастур доирасида ўз таълимини қисқартиришга ва бойитиш дастурларини олишга рухсат этилади. Ушбу турдаги таълимнинг математика ва табиатшунослик ва гуманитар фанлар бўйича ўзлаштирилишига ижобий таъсир кўрсатди. Ташкилий нуктаи назардан мактаб ўқувчилари нафақат дастурини ўзлаштирган субъектлар бўйича дарсларни ўтказибгина қолмай, балки уларнинг ривожланиши учун керакли тадбирларни таклиф қилишлари шарт.

Битта синфда талабаларнинг бир ёки бир неча асосда бир хил кичик гуруҳларга бўлиниши (интеллектуал қобилият даражаси, илмий ютуқлар ва бошқалар). Таълимни ташкил этишнинг ушбу шакли бошқаларга нисбатан бир қатор афзалликларга эга. Энг муҳими, қуйидагиларни таъкидлаш мумкин: ўқув жараёнининг дифференциаллашуви, индивидуализацияси ва мослашувчанлиги туфайли барча талабалар гуруҳлари учун (нафақат истеъдодлилар учун эмас) оптималлаштириш шароитларини яратиш; мактабда ўқув жараёнини ташкил қилиш даражасида ҳар қандай ташкилий ва бошқарув ўзгаришларига эҳтиёж бўлмаслиги, кўшимча биноларнинг мавжудлиги, профессор-ўқитувчилар ва х.к. Истеъдодли болаларни ҳамма жойда (катта ва кичик шаҳарлар, қишлоқлар, аҳоли пунктлари ва бошқалар) ташкил этадиган "оммавий" дастур.

Шундай қилиб, иқтидорли болаларни ўқитишнинг ушбу шаклидан фойдаланиш имконияти, ўқитувчининг кичик гуруҳлардаги таълим технологиясини бир томондан қўллаши ва ушбу талабаларнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва имкониятлари билан боғлиқ ҳолда талабаларнинг турли гуруҳлари учун ўқув дастурини ажратиб олиш қобилиятига боғлиқ. бу бошқа талабалар гуруҳининг имкониятлари. Маълумки, бу ўқитувчининг махсус ўқитилишини, махсус малакани,

ўқитувчини ахборотнинг турли хил манбаларига ва техник воситаларига бемалол ва тезкор киришини талаб қилади.

Шуни ёдда тутиш керакки, таълимнинг бу ёки бошқа шаклини танлаш ва татбиқ этилиши нафақат муайян мактабнинг имкониятларига, балки биринчи навбатда боланинг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, у учун оптимал ривожланиш стратегиясини танлашни белгилаб қўйиши керак.

Хусусан, иқтидорли ўқувчиларни таълим жараёнида муайян вақтларда иқтидорли болалар гуруҳини шакллантириш ғояси асосида таълимни дифференциаллаштириш мақсадида ўқув жараёнини ташкил этишнинг турли шаклларида фойдаланиш фақат ўқитишнинг мазмуни ва усуллари ўзгартирилган бўлса самарали бўлиши мумкин. Акс ҳолда истеъдодли болаларни тарбиялаш анъанавий таълим дастурининг тезлиги билан фарқ қилади, бу болаларнинг ҳақиқий ривожланиши, уларнинг шахсий билим эҳтиёжлари учун етарли бўлмагани учун иқтидорли талабаларни алоҳида гуруҳга ажратиш ижобий бўлганидан кўра кўпроқ салбий оқибатларга олиб келиши мумкин.

Юқоридаги таърифлардан келиб чиққан ҳолда ахборот технологиялари йўналишидаги талабаларнинг иқтидорини аниқлашда бир неча соҳага оид параметрларига этибор қаратилади.

Энг аввало ахборот технологиялари йўналишидаги иқтидорли талаба математика, физика ва схематехникага оид фанларни яхши ўзлаштирган бўлиши талаб этилади. Чунки бу фанлар дастурлаш тилларида код ёзиш учун муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Тарихдан бизга маълумки жуда кўп файласуф олимлар математиклар бўлишган.

Ахборот технологиялари йўналишидаги иқтидорли талабаларни аниқлар эканмиз, уларни фақатгина компьютердаги амалий дастурларда ишлашни билиши эмас, балки мустақил бирон-бир дастурлаш тилларида жамиятга фойдаси тегадиган дастур кодини тира олиши керак. Бундан ташқари мустақил ўзлари инновацион ғояларни таклиф эта олиши ва бу орқали қолган курсдошларига ўрнатқ бўлиши талаб этилади. Зеро 2018 йил мухтарам президентимиз томонидан "Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб - қувватлаш йили" деб элон қилинди [1]. Бунинг учун ишлаб чиқилган давлат дастури ижросини таъминлашнинг асосий иштирокчилари албатта АКТ йўналишидаги техника олий ўқув юртлари иқтидорли талабалари ва профессор-ўқитувчилари зиммасига юклатилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва технологияларни қўллаб-қувватлаш йили»да 2017–2021-йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини амалга оширишга оид Давлат дастури лойиҳасини ишлаб чиқишнинг ташкилий чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармойиши., 2017-йил 28-декабр.
2. Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. 20.04.2017.
3. Ухтомский А.А. Доминанта, Цикл/серия: © Психология-классика. – Питер: 2002. –С. 328.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада танланган йўналишлар бўйича иқтидорли талабаларнинг интеллектуал салоҳияти ва тарбияси, маънавий камолотида профессор-ўқитувчиларнинг масъул экани, уларнинг ёш авлодга дўстона муносабатда бўлиши ёшларнинг юксак чўққиларни забт этишига замин яратиши ёритилган. Шунингдек, халқаро тажрибалардан унумли фойдалана олиш ижобий натижаларни тез ва осон қўлга кириштиришга асос экани таъкидланган. АКТ йўналишидаги иқтидорли талабаларни аниқлашнинг долзарб муаммолари ҳақида айтиб ўтилган.

РЕЗЮМЕ

В статье описывается интеллектуальный потенциал талантливых студентов в выбранных областях, ответственность профессоров и учителей за их духовное совершенствование и их дружеские отношения с подрастающим поколением, что создаёт основу для достижения молодыми людьми высших пиков. Также подчеркивается, что передовой международной опыт является основой для быстрого и лёгкого доступа к положительным результатам. Упоминаются текущие проблемы определения талантливых студентов в области ИКТ.

SUMMARY

The article describes the intellectual potential of talented students in selected areas, the responsibility of professors and teachers for their spiritual development and their friendly relations with the younger generation, which creates the basis for reaching the high-

er peaks by young people. It is also stressed that the innovative international experience is the basis for quick and easy access to positive results. The current problems of identifying talented students in the field of ICT are also mentioned by the author.

АКАДЕМИК ЛИЦЕЙЛАРДА МАТЕМАТИКА ФАНИНИ ЙЎНАЛИШЛАРГА БОҒЛАБ ЎҚИТИШ МЕТОДИКАСИ

К.Д.Джакаева - ўқитувчи
ҚДУ академик лицейи

Таянч сўзлар: ихтисослик йўналиши, касбий маҳорат, касбий кўникма, фанга кизиқиш, мустақил фикрлаш.

Ключевые слова: направление специализации, профессиональное мастерство, профессиональные навыки, интерес к науке, независимое мышление.

Key words: specialization direction, professional experience, professional skills, interest in science, independent thinking.

Мамлакатимизда истиқлолнинг дастлабки йилларидан бошлаб таълим-тарбия тизимини ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилиб, фарзандларимизнинг жаҳон андазаларига мос шароитларда замонавий билим ва касб-хунарларни эгаллашлари, уларнинг қобилият ва истеъдоди, интеллектуал салоҳиятини рўёбга чиқариш, ёшларимиз қалбида она юртга садоқат ва фидойилик туйғуларини камол топтириш борасида улкан ишлар амалга оширилмоқда.

Айни пайтда, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги “Ўрта махсус, касб-хунар таълими муассасалари фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2829-сон қарорининг [1] чиқарилишини алоҳида таъкидлаш лозим.

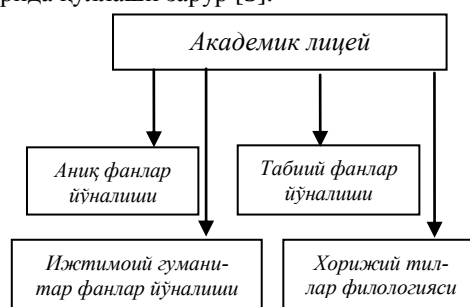
Ушбу қарорда кўзда тутилган чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида академик лицейларда ўқитиш сифати ва самарадорлигини янада ошириш, иқтидорли ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва мақсадли таълимга йўналтириш, фарзандларимизнинг танланган мутахассисликларни пухта эгаллашлари учун зарур шароитларни яратишга кенг имкониятлар очилади. Бу, ўз навбатида, таълим жараёнига ўқитилган давлат талабларини ҳисобга олган ҳолда ўқитиш тизимини такомиллаштиришни тақозо қилади.

Шундай экан, академик лицейларда асосан фанлараро боғлиқлик, яъни бир фан иккинчиси билан доимий алоқада бўлиши керак. Бир фандаги кўникма, малакалар, иккинчи фанда мукамаллаштирилиб, тўлдирилиб ўргатилиши зарур. Ҳар қандай фанда кетма-кетлик сақланмаса, яъни олинган билимлар дастлабки билимларни тўлдирмаса, фанлар билан ўзаро узвий боғлиқлик бўлмаса, у ўқувчида муайян бир тушунча ҳосил қилинмайди ва ўқитишнинг самараси паст бўлади. Қатор йиллар давомида математика фани умумтаълим фанлари сифатида академик лицей ва касб-хунар таълимининг барча йўналишларида деярли бир хил дастурга асосланиб, ўқув режа бўйича академик лицейларда 180 соат, касб-хунар коллежларда 190 соат ажратилган ва бир хил мавзулар ўқилади.

Математика фанини йўналишлардаги тегишли, яъни чуқурлаштирилиб ўқилмаган фанларга боғлаб ўқилиши лозим бўлиб, шундагина ўқувчиларда математика фанига бўлган кизиқиш, интилиш ортади ва шу билан бирга касбий кўникмалари шаклланади.

Натижада, маълум ихтисослик йўналишини, ўқувчининг чуқур ўрганишида математик билимларнинг қай даражада аҳамияти борлигини, математика фанини ўз ихтисослиги билан алоқадорлигини тушунишга ёрдам беради. Ўқувчиларнинг математика фанига иккинчи даражали фан сифатида қарамаслигига имкон яратади ва аста-секинлик билан математика фанининг мавқеи ошиб боради. Мисол учун, агар математика фани ўқитувчиси тақвимий режа тузаётган вақтда мавзулар кетма-кетлиги, ва соатлар ҳажмини ҳар бир касб йўналишига мослаб, баъзилар тузишса касбий йўналишига доир амалий машғулотлар ўтказиш имкониятини беради.

Бугунги кунда мамлакатимизда мутахассисларнинг илмий-услубий салоҳиятини бирлаштиришга имкониятлар етарли. Ҳар бир ўқитувчи янги педагогик технологиялар ҳақида назарий билимларини ошириб, уларни дарс жараёнида қўллаш усуллариини ишлаб чиқиши ва ҳар бир мавзу учун дарс лойиҳасини ишлаб чиқишда энг самарали педагогик технология элементларини танлаши ва уларни дарс жараёнида қўллаши зарур [3].

Академик лицейларда «Аниқ фанлар йўналиши»нинг чуқурлаштирилган фанлари математика, физика, она тили ва адабиёти фанлари бўлиб, бу ерда математика фанининг айрим мавзуларни физика фани мавзуларига боғлаб ўқитиш, яъни «Тенгламалар» мавзусини ўрганиш жараёнида физик микдорлар орасидаги боғланишларни акс эттирадиган тенгламалар билан, яъни ҳаракатланаётган жисмнинг тезлигини топиш тенгламаси, иссиқликдан чиққан кенгайиш тенгламаси кабилардан фойдаланган ҳолда мисол-масалаларни ечиш ва «Ҳосила ва унинг тадбиқлари» мавзусини ўқишда масофа, тезлик ва тезланишларни топиш бўйича ҳосиланинг боғлиқлигини кўрсатиш ўқувчиларда ўрганилаётган мавзу бўйича анланган билимларни эгаллашларига олиб келади.

«Хорижий тиллар филологияси» ва «Ижтимоий гуманитар фанлар йўналиши»ларида математика фанини «Ўзбек тили ва адабиёти», «Қорақалпоқ тили ва адабиёти», «Чет тили» ва «Тарих» фанлари билан боғлаб ўқитиш методикасига мисол келтирадиган бўлсак, «Натурал сонлар» мавзусини ўқитишда, тарбиявий характерга эга нақл-мақолларнинг сонлар билан боғлаб айтиладиган мақолларини келтириш, яъни «Билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни», «Бир йигитга қирқ хунар оз», «Ўрганиш – бир хунар, ўргатиш-икки хунар», «Юзга кирсанг, юз йил ўқи», «Илм – тубсиз қудук» мақоллар ҳам ўқувчиларда фанга деган кизиқишини уйғотади. Математика фанига тегишли терминларнинг чет тилида айтилиши ва унга мисоллар келтириш, шу билан бирга Ўзбекистон тарихига мисоллар, яъни Ўзбекистон халқининг сони, яшайдиган ер майдони, вилоятлар сони ва олий таълим ўқув юртларини мисол қилиб келтириш мумкин.

«Тўпламлар ва улар устида амаллар» мавзусини тушуниришда ҳар бир йўналишнинг чуқурлаштирилган фанлари бўйича Венн диаграммаларни чизиш, тўпламларининг кесишмаси, бирикмаси ва айирмаси бўйича ўқувчиларнинг диққатини тортади.